

УДК: 811.111;81'42

ЧАПЛІНСЬКА Т. А.

(Запорізький національний університет)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖНИХ ОПИСІВ В АНГЛІЙСЬКОМУ РЕАЛІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Ш. БРОНТЕ «ШІРЛІ»)

Стаття присвячена дослідженню функціональних особливостей пейзажних описів в художньому дискурсі. У статті визначено роль опису пейзажу як невід'ємного конституюнту композиції і структури художнього твору. Також розглянуто функції описів пейзажу на матеріалі роману Ш. Бронте «Шірлі».

Ключові слова: пейзажний опис, художній дискурс, функціональні особливості.

Чаплинская Т. А. Функциональные особенности пейзажных описаний в английском реалистическом дискурсе (на материале романа Ш. Бронте "Ширли"). В статье исследуются функциональные особенности пейзажных описаний в художественном дискурсе. Также определяется роль описания пейзажа как неотъемлемой составляющей композиции и структуры художественного произведения. Функции описаний пейзажа рассматриваются на примере пейзажных зарисовок в романе Ш.Бронте «Ширли».

Ключевые слова: описание пейзажа, художественный дискурс, функциональные особенности.

Chaplinskaya T. A. Functional Peculiarities of Landscape Descriptions in English Realistic Discourse (Based on Ch. Bronte's "Shirley"). The article deals with functional peculiarities of landscape descriptions in a literary discourse. The author points out that the speech genre 'description' is the most relevant for a specific research of landscape descriptions. A landscape description is a part and parcel of a work of fiction from the viewpoint of its composition and structure. The study is based on multi-functional character of landscape descriptions.

Landscape descriptions as a constituent of literary discourse are a crucial element of a literary work. Its definition varies from source to source: some understand it as a description of nature or an open space of any kind and various natural phenomena; some define it as an image of wildlife and some involve anthropogenic landscape depictions; some include interior and urban landscape. Nevertheless one commonly accepted definition can be drawn: landscape description in literary discourse is a description of nature in a work of literature. Hence the objective of the present article is to analyse the role landscape descriptions play in literary discourse on the base of Charlotte Bronte's *Shirley*, to define and to formulate their main functions.

At the contemporary stage of development of the linguistic science the interest towards literary work as a separate entity has been heightened substantially. Landscape descriptions form a significant part of a literary work's composition and structure, being invested with both figurative and literal significance.

The author illustrates the functions of landscape descriptions on the example of "Shirley" by Ch.Bronte who is one of the bright representatives of the English realistic literature of the 19th century. The setting of the novel is the early 19th century Yorkshire. Although the plot is far from being romantic, though it is "something unromantic as Monday morning" it displays frequent use of landscape descriptions. Their functions can be divided into the following: action background, symbolization, temporal and emotional shift, social criticism, etc.

Key words: landscape description, literary discourse, functional peculiarities.

Одним з найактуальніших питань сучасної лінгвістики є дослідження художнього дискурсу як результату творчості, що обумовлює підвищений інтерес вчених до проблем вивчення художнього дискурсу як самостійної одиниці дослідження. Будь-який художній твір є результатом творчості письменника, отже, аналізуючи художній дискурс, важливо враховувати значущість кожного художнього прийому, що використовує автор, тому що він нерозривно пов'язаний із задумом письменника [Оноприенко 2002, с. 354]. При читанні художніх творів ми часто зустрічаємось з тим чи іншим описом природи, природних явищ або ж навколишнього оточення, тобто пейзажу, який займає помітне місце в художньому тексті і в значній мірі визначає його образотворчі якості [Иванова 1994, с. 77]. Сучасна дискурсологія розширює можливості різнобічного наукового вивчення опису пейзажу в авторському художньому зображенні.

Художній дискурс є складним комунікативним явищем, і при його створенні саме автору належить вибір предметів та явищ дійсності. І саме в художньому дискурсі відбувається реалізація художньої картини світу як результату авторського уявлення про дійсність.

Опис пейзажу як невід'ємний компонент композиції та структури художнього дискурсу, що забезпечує цілісне сприйняття художньої дійсності, протягом багатьох років був і залишається предметом численних наукових досліджень, що обумовлює **актуальність** і нашого дослідження художнього дискурсу у його взаємодії з середовищем.

Специфіка пейзажу полягає в тому, що він існує у двох змістовних просторах. З одного боку, він є конкретно образно-стилістичною одиницею і знаходиться у взаємодії з поетикою усього тексту, описами портретів та інтер'єру, з діалогами діючих осіб. З іншого боку, пейзаж містить у собі асоціативно-символічний зміст, що перетворює його із звичайного фону оповідання на спосіб вираження змісту твору, його центральних ідей та авторської концепції в цілому. Автор твору включає опис пейзажу до структури тексту цілеспрямовано як активний засіб створення естетичного настрою.

Пейзажні описи неодноразово привертала увагу дослідників у межах мистецтвознавчого (саме поняття «пейзаж» належить до найбільш вживаних у мистецтвознавстві), літературознавчого та інших напрямів наукового пошуку. Принциповим моментом для більшості лінгвістичних досліджень пейзажних описів є те, що пейзаж в тексті є складником змісту й композиції художнього твору, присвяченого текстовому змалюванню погодних явищ, природи, краєвиду, світу, який оточує героїв, пейзажу. За допомогою пейзажів автор визначає зовнішні ознаки місця та часу подій.

Необхідно зазначити, що, з одного боку, традиційно пейзажу відводиться роль статичного фону подій, що відбуваються, однак образ природи, яким є пейзаж у художньому творі, відбиває і динамічні процеси, наприклад, зміни пори року [Кухаренко 1988, с. 137]. Це робить пейзаж одним з найбільш адекватних засобів зображення процесів, що відбуваються не тільки в об'єктивній, але й у суб'єктивній реальності: рух у свідомості героїв, їхні думки і почуття. Тобто пейзаж розрізняється за змістом, що неминуче веде до розходження у функціях, які він виконує у художньому творі. Пейзаж як система відрізняється стилістично-змістовною поліфункціональністю.

Об'єктом нашого дослідження є опис пейзажу як складника композиції та структури художнього дискурсу. **Мета** полягає в аналізі функціональних особливостей пейзажних описів в художньому тексті. Для даного дослідження були використані роботи М. М. Бахтіна, Б. Є. Галанова, К. Н. Григор'ян, А. І. Комарової та інших науковців. Матеріалом дослідження стали текстові фрагменти з описів пейзажів, відібраних з реалістичного роману «Shirley» Ш. Бронте (серед. XIX ст.). Ш. Бронте належить до блискучої плеяди англійських письменників того часу (Ч. Дікенс, У. Текерей, Е. Гаскел), і особливе місце в її творчості посідає саме роман «Shirley», який, за словами автора, «something unromantic as Monday morning» [Bronte 1956, с. 3], проте містить яскраву палітру різноманітних пейзажних замальовок (місце дії – Йоркшир на початку XIX ст.).

Терміном «пейзаж», зазвичай, характеризують контури складного та багатоаспектного явища у художній творчості. Різні джерела надають різні визначення пейзажу. Згідно дефініції у «Словнику літературознавчих термінів», «пейзаж – це зображення картин природи, яке виконує в художньому дискурсі різноманітні функції залежно від стилю та методу письменника» [Тимофеев 1974, с. 351]. Проте, незалежно від функціонального навантаження, домінують ознак та їхньої кількості в описі пейзажу, автор завжди має на меті вплив на свого читача.

Незалежно від ролі, яку автор відводить пейзажу у своїх творах, чи тільки визначає за його допомогою місце та час подій, чи навпаки активно вводить його в коло подій – комічних, драматичних, героїчних – пейзаж має створити відповідний настрій у читачів – розсмішити, налякати, розчулити. Впливаючи на душу людини, пейзаж у творах мистецтва і літератури і сам стає відображенням душі людини [Галанов 1974, с. 35]. Людина існує не тільки в соціальному, але й у природному оточенні. В пейзажному описі знаходить відображення реальний світ, реальна природа. Але пейзаж починається лише з того моменту, коли внутрішній світ людини знаходить своє вираження через природу.

Природа у своїх різноманітних проявах оточує людину з народження. Вона є постійним об'єктом пізнання і джерелом емоцій, котрі обов'язково викликає її сприймання. Повторення конкретного сприймання закріплює відчуті при цьому переживання. Подібне закріплення може мати місце і при одноразовому дуже сильному враженні від якоїсь картини чи явища природи. В обох випадках досить уявного відтворення даної картини, щоб знов відродити

аналогічний чи подібний емоційний стан. Ось чому пейзаж в літературі має сильний емоційний вплив: він викликає у читача співпереживання з персонажем і водночас здійснює той шар емоцій, що відклався у пам'яті.

Художнє зображення передбачає деяку співтворчість читача. Часова композиція, протяжність літературного тексту змушують читача поєднувати у своїй свідомості весь сюжетно-описовий матеріал, який використовується для створення персонажів. Залежно від того, наскільки повно буде задіяно цей матеріал, чи увійдуть до нього непрямі засоби оцінки героїв (наприклад, пейзаж), чи ні, змінюється розуміння характерів.

Опис пейзажу є одним із складників англомовного художнього дискурсу, однією з основних функціональних ознак якого є антропоцентричність. Пейзаж в художньому творі ні в якому разі не є самоціллю: він завжди співвідноситься з людиною. Образ природи виступає не як мета, а як засіб поглибленого роз'яснення образу персонажа та його емоційного стану. У цьому виявляється подвійна спрямованість пейзажу – він або гармоніює, або контрастує з образом героя [Кухаренко 1988, с. 139]. Спокійні, мирні картини природи заспокоїливо діють на читача, контраст же образів природи і персонажа підкреслює його внутрішній розлад у порівнянні з величним спокоєм природи.

У якості прикладу розглянемо наступні фрагменти з роману Ш. Бронте. Природа і погода, що оточують головну героїню в момент роздумів, співпадають з її настроєм, що підкреслює чутливість її натури: «*A western wind roared high round the hall, driving wild clouds and stormy rain up from the far-remote ocean; all was tempest outside the antique lattices, all deep peace within. Shirley sat at the window, watching the rack in heaven, the mist on earth, listening to certain notes of the gale that plained like restless spirits – notes which, had she not be so young, gay and healthy, would have swept her trembling nerves like some omen, some anticipatory dirge. In this her prime of existence and bloom of beauty they but subdued vivacity to pensiveness*» [Bronte 1956, с. 224]

У той же час інший персонаж – священник Мелоун – залишається байдужим до оточуючого його світу, і це визначає особливості його характеру і лінії поведінки: «*The evening was pitch-dark: star and moon were quenched in grey rain-clouds – grey they would have been by day, by night they looked sable. Malone was not a man given to close observation of Nature; her changes passed, for the most part, unnoticed by him; he could walk miles on the most varying April day, and never see the beautiful dallying of earth and heaven, never mark when a sunbeam kissed the hilltops, making them smile clear in green light, or when a shower wept over them*» [Bronte 1956, с. 17]. У цьому зображенні природа постає більш чуйною, більш «живою», ніж людина. Також автор проводить паралель між явищами природи та внутрішніми переживаннями персонажів твору: «*The spring was late; it had been a severe and prolonged winter; the last deep snow had but just disappeared before yesterday's rains; on the hills, indeed, white remnants of it yet gleamed, flecking the hollows and crowning the peaks; the lawn was not verdant, but bleached, as was the grass on the bank, and under the hedge in the lane*» [Bronte 1956, с. 61-62], що можна зазначити, як функцію аналогізації.

Не менш важливою для глибокого розуміння читачем сюжету художнього твору є функція створення фону сюжетних подій: «*They both halted on the green brow of the Common. They looked down on the deep valley robed in May raiment; on varied meads, some pearled with daisies, and some golden with king-cups. Today all this young verdure smiled clear in sunlight; transparent emerald and amber gleams played over it*» [Bronte 1956, с. 210]. Але яскравому зображенню місця подій автор протиставляє опис реальної ситуації в Англії тих часів, теж яскравий і виразний: «*The surface of England began to look pleasant; her fields grew green, her hills fresh, her gardens blooming; but at heart she was no better. Still her poor were wretched, still their employers were harassed*» [Bronte 1956, с. 168].

Як було зазначено раніше, пейзаж у художньому дискурсі може бути статичним або динамічним. У творі, що розглядається, автор намагається досягти рівноваги, актуалізуючи, таким чином, функцію балансу статичності і динамічності: «*Mr. Moore haunted his mill, his mill-yard, his dye-house, and his warehouse till the sickly dawn strengthened into day. The sun even*

rose – at least a white disc, clear, tintless and almost chill-looking as ice, peeped over the dark crest of a hill, changed to silver the livid edge of the cloud above it, and looked solemnly down the whole length of the den, or narrow dale, to whose strait bounds we are at present limited. It was eight o'clock; the mill lights were all extinguished; the signal was given for breakfast; the children, released for half an hour from toil, betook themselves to the little tin cans which held their coffee, and to the small baskets which contained their allowance of bread» [Bronte 1956, с. 61].

Пейзажний опис відображає та інтенсифікує гострі протиріччя між представниками різних соціальних класів: «*”Old boy!”*, said Louis, pulling his tawny ear, or rather the mutilated remains of that organ, torn and chewed in a hundred battles, *“the autumn sun shines as pleasantly on us as on the fairest and richest. This garden is none of ours, but we enjoy its greenness and perfume, don't we?”*» [Bronte 1956, с. 454], що, на нашу думку, можна визначити як соціально-критичну функцію опису пейзажу, яка корелює з темою та загальним настроєм роману.

Також автор звертає увагу читача на те, що протиріччя спостерігаються не тільки в суспільстві, але і в самій природі: «*The night was still, dark and stagnant, the water yet rushed on full and fast; its flow almost seemed a flood in the utter silence. Moore's ear, however, caught another sound, very distant but yet dissimilar, broken and rugged – in short, a sound of heavy wheels crunching a stony road» [Bronte 1956, с. 31].* Крім того, цей пейзажний опис створює атмосферу тривожного очікування, у якій перебуває Мур (власник фабрики, яку він збирається закрити і таким чином залишити людей без роботи), тобто опис пейзажу має функцію саспенсу.

Пейзажні описи можуть навіть виконувати функцію передрікання розвитку сюжету твору: «*Spring evenings are often cold and raw, and though this had been a fine day, warm even in the morning and meridian sunshine, the air chilled at sunset, the ground crisped, and ere dusk a hoar frost was insidiously stealing over growing grass and unfolding bud. It whitened the pavement in front of Briarmains, and made silent havoc among the tender plants in his garden, and on the mossy level of his lawn» [Bronte 1956, с. 145].*

І, нарешті, неможливо не звернути увагу на те, що текст роману насичений різноманітними символами, і деякі з них актуалізуються за допомогою пейзажу: «*At that time, at eighteen, drawing near the confines of illusive, void dreams, Elf-land lies behind us, the shores of Reality rise in front. These shores are yet distant; they look so blue, soft, gentle, we long to reach them. In sunshine we see the greenness beneath the azure, as of spring meadows; we catch glimpses of silver lines, and imagine the roll of living waters» [Bronte 1956, с. 209].*

Отже, можна зробити **висновок**, що функціональне навантаження опису пейзажу в художньому дискурсі зумовлене специфікою художніх інтенцій, фантазії та майстерності автора, що дає змогу передати загальне і часткове, типове і нетипове, гармонію і дисгармонію в оточуючому просторі. Наведені приклади свідчать про те, що пейзажні описи займають значне місце в романі Ш.Бронте «Шірлі», виконуючи різноманітні функції, найпоширенішою з яких є антропоцентрична функція. Призначення останньої полягає у поглибленому розкритті внутрішнього світу героя, його духовного та емоційного стану, настрою, думок, ставлення до оточуючого середовища.

Запропонована наукова розвідка визначає і деякі **перспективні напрями** подальших досліджень динаміки розвитку функціонального навантаження опису пейзажу під кутом зору сучасної дискурсології.

Література

- Галанов Б. Е. Живопись словом: Портрет. Пейзаж. Вещь / Б. Е. Галанов. - М. : Сов. писатель, 1974. - 344 с.
Иванова Н. Д. Содержание и принципы филологического изучения пейзажа / Н. Д. Иванова // Филологические науки. - 1994. - № 5. - С. 76-83.
Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. - М.: Просвещение, 1988. - 192 с.
Онопrienко Т. Н. Эпитет и прагматика художественного текста / Т. Н. Оноприенко // Вестник Харьк. ун-та. - Харьков : Константа, 2002. - С. 354-359.
Тимофеев Л. И., Тураев С. В. Словарь литературоведческих терминов / Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев. - М : Просвещение, 1974. - 510 с.
Bronte Ch. Shirley. - М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. - 646 р.

(Матеріал надійшов до редакції 28.09.17)